

MEHNATGA OID HUQUQLAR HIMOYASINING KONSTITUTSIYAVIY ASOSLARI

Yarashev Bobomurod Chalgashevich

Jamoat xavfsizligi universiteti

Jamoat xavfsizligini ta'minlash

kafedrası boshlig'ining o'rinbosari yu.f.b.f.d.(PhD).

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14739793>

Annotatsiya. Mazkur maqolada fuqarolarning bandligini ta'minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish, shuningdek, kambag'allikni qisqartirish borasidagi konstitutsiyaviy normalar va ularning ijrosini ta'minlash uchun amalga oshirilayotgan tizimli ishlar, fuqarolarning mehnat huquqlarini himoya qilish, aholi bandligini ta'minlash borasidagi amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar tahlil qilingan, sohaga oid muammolar o'rganilib ularni bartaraf etish yuzasidan takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy normalar, kambag'allikni qisqartirish bandlik, mehnat, huquq, ishsizlik, himoya, inson huquqlari, siyosiy huquqlar, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar, kafolat.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ ПРАВ

Аннотация. В данной статье проанализированы конституционные нормы по обеспечению занятости граждан, их защите от безработицы, а также сокращению бедности и проводимая системная работа по обеспечению их исполнения. Рассмотрены осуществляемые системные реформы по защите трудовых прав граждан и обеспечению занятости населения. Изучены проблемы в данной сфере и представлены предложения по их устранению.

Ключевые слова: Конституционные нормы, сокращение бедности, занятость, труд, право, безработица, защита, права человека, политические права, экономические, социальные, культурные и экологические права, гарантии.

CONSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF LABOR RIGHTS PROTECTION

Abstract. This article analyzes the constitutional norms concerning the provision of employment for citizens, protection against unemployment, and poverty reduction. It examines the systematic efforts implemented to ensure the execution of these norms, as well as the ongoing systemic reforms in protecting citizens' labor rights and ensuring population employment. The article also studies problems related to this field and provides proposals for their resolution.

Keywords: *Constitutional norms, poverty reduction, employment, labor, law, unemployment, protection, human rights, political rights, economic, social, cultural and environmental rights, guarantee.*

Bosh qomusimizga asosan mehnat huquqlarini kafolatlash borasida mehnat huquqining qonuniy asoslari, mehnat shartlarining qonuniy kafolatlari, xodimlarni ijtimoiy himoya qilish va bandlikni ta'minlash, xalqaro mehnat standartlari va O'zbekistonning tajribasi, mehnat huquqlarini amalda himoya qilishni tahlilini amalga oshiradigan bo'lsak.

Konstitutsiyada mehnat huquqining qonuniy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 42-moddasida¹ har kim munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsizlik va gigiyena talablariga javob beradigan qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to'lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo'lmagan tarzda adolatli haq olish, shuningdek ishsizlikdan qonunda belgilangan tartibda himoyalaniish huquqiga ega ekanligi kafolatlangan. Shuningdek, majburiy mehnat taqiqlanishi qonuniy asos sifatida belgilangan.

Konstitutsiya mehnat huquqlarini himoya qilish uchun davlatning quyidagi vazifalarini: fuqarolarning bandligini ta'minlash;
ishsizlikdan himoya qilish;
kambag'allikni qisqartirish;
bandlikni ta'minlash va ish o'rinlari yaratish;
adolatli ish haqi va ijtimoiy ta'minot kafolatlarini ta'minlaydi.

Bundan tashqari Mehnat qilish huquqi nafaqat konstitutsiyaviy norma, balki ijtimoiy adolat prinsiplarini amalga oshirish uchun asosiy qoidalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Mehnat shartlarining qonuniy kafolatlari ish joyidagi adolatli munosabatlar va xavfsiz mehnat muhitini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksida mehnat shartnomasini tuzish, bekor qilish va uning shartlari aniq belgilangan.²

Kodeksda quyidagi muhim prinsiplar qayd etilgan:

- mehnat huquqlarining tengligi, mehnat va mashg'ulotlar sohasida kamsitishni taqiqlash;
- mehnat erkinligi va majburiy mehnatni taqiqlash; mehnat sohasidagi ijtimoiy sheriklik;

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. "Yuridik adabiyotlar publish" Toshkent – 2023. 8-b.

² O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – T.: 2023.

- mehnat huquqlari ta'minlanishining va mehnat majburiyatlari bajarilishining kafolatlanganligi;

- xodimning huquqiy holati yomonlashishiga yo'l qo'yilmasligi.

Xodimlar uchun mehnat shartlarining yana bir qonuniy kafolatlaridan biri bu Xodimlar uchun xavfsiz sanitariya va gigiyena shartlarini ta'minlashdir. Ish beruvchi va xodim o'rtasidagi mehnat munosabatlari qonun doirasida amalga oshishi, sud va davlat inspeksiyalari orqali nazorat qilinishi so'zimizning isbotidir.

Xodimlarni ijtimoiy himoya qilish va bandlikni ta'minlash bu borada davlat mehnat bozorini rivojlantirish va barqaror bandlikni ta'minlash maqsadida qator dasturlarni amalga oshirmoqda. Ayollar, yoshlar va nogironlarni mehnat bozorida qo'llab-quvvatlash asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Xususan:

Ayollarning mehnat sharoitlarini yaxshilash, ularning gender tengligini ta'minlash choralari ko'rilmogda.³

Yoshlar uchun maxsus ish o'rinlari yaratish, kasb-hunar o'quvlarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.⁴

Nogiron shaxslar uchun kvotalar ajratish orqali ularning mehnat bozoridagi ishtirokini ta'minlash yo'lga qo'yilgan.

Davlat tomonidan ushbu ijtimoiy guruhlarining mehnatga bo'lgan huquqlari qonun yo'lida himoya qilinadi.

Xalqaro mehnat standartlari va O'zbekistonning tajribasi O'zbekiston Respublikasi xalqaro mehnat tashkiloti (XMT)ning qator konvensiyalarini ratifikatsiya qilgan. Bu mamlakatimiz mehnat qonunchiligini xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi. XMTning asosiy prinsiplari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Majburiy mehnatni taqiqlash;
2. Bolalar mehnatini cheklash;
3. Mehnatga teng muomala va adolatli ish haqi berish.

³ Ismoilov Sh.A. "Ayrim toifadagi xodimlar mehnatini huquqiy tartibga solishning xususiyatlari" yuridik fanlar doktori (dsc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya ishi., 2020 y. 10 bet

⁴ O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – T.: 2023.

⁵ Ismoilov Sh.A. "Ayrim toifadagi xodimlar mehnatini huquqiy tartibga solishning xususiyatlari" yuridik fanlar doktori (dsc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya ishi., 2020 y. 10 bet

O'zbekistonda mehnat huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro hamkorlik doirasida islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, qishloq xo'jaligi sohasida bolalar mehnati va majburiy mehnatga chek qo'yildi.

Mehnat huquqlarini amalda himoya qilish Mehnat huquqlari buzilgan taqdirda, fuqarolar sudga murojaat qilish orqali o'z huquqlarini himoya qilishi mumkin. Shuningdek, kasaba uyushmalari xodimlarning manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Bugungi kunda Respublikamizda mehnat munosabatlarini tartibga solishda jamoatchilik nazoratining ishtiroki mehnat huquqlarining amaliy himoyasida muhim ahamiyatga ega.

Ommaviy axborot vositalari mehnatga oid huquqbuzarliklarni yoritib, davlat organlari va jamoatchilikning e'tiborini jalb qilib kelayotganligi so'zimizning isbotidir.

Mamlakatimizda mehnat huquqlari qonun bilan kafolatlangan va ularni amalga oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Davlat tomonidan ish o'rinlari yaratish, ijtimoiy himoya va xalqaro standartlarga mos keluvchi shart-sharoitlar yaratishga intilish mehnat huquqlarini ta'minlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Mehnat huquqlarini amalda himoya qilish borasida O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga to'xtaladigan bo'lsak kodeksning **25-moddasi⁶ga ko'ra** Ish beruvchilarning mehnat huquqlarini hurmat qilish majburiyatlari haqida to'xtalib o'tilgan. Unga ko'ra Ish beruvchi: mehnat to'g'risidagi qonunchilikka va mehnat haqidagi boshqa huquqiy hujjatlarga, mehnat shartnomalari shartlariga rioya etishi; xodimlarni mehnat shartnomasida shartlashilgan ish bilan ta'minlashi; xodimlarni ishga qabul qilishda, mehnat jarayonida va xodim bilan mehnat shartnomasini bekor qilishda ushbu Kodeksning mehnat va mashg'ulotlar sohasida kamsitishni taqiqlash to'g'risidagi talablari buzilishiga yo'l qo'ymasligi; majburiy mehnat va bolalar mehnatining og'ir shakllari qo'llanilishiga yo'l qo'ymasligi; mehnatni muhofaza qilish normativ talablariga muvofiq bo'lgan mehnat xavfsizligini ta'minlashi zarurligi belgilanib qo'yilgan.

Mehnat qilish huquqi har bir insonning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy huquqlaridan biri hisoblanadi. Mehnatga oid huquqlarni himoya qilish esa jamoat xavfsizligiga bo'lgan asosiy tahdid ishsizlikning oldini olishga xizmat qiladi. Darhaqiqat mehnat faoliyatiga ega, oylik harajatlariga mos ravishdagi daromati mavjud, turmush sharoiti har tomonlama mukammal bo'lgan hech qaysi bir fuqaro huquqbuzarliklar sodir etmasligi tadqiqotlar jarayonida aniqlangan. Jinoyat sodir etgan shaxslarning toifalari bo'yicha taqsimlanishi ko'rib chiqilganda "Mehnatga layoqatli ishlaymaydiganlar va o'qimaydiganlar" tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar ko'rsatkichi

⁶ O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – T.: 2023. 25-modda.

2021-yilda 16475tani tashkil etgan bo'lsa 2023-yilga kelib shu ko'rsatkich 10 163tani tashkil etgan.⁶ Albatta mehnatga oid huquqlar insonning munosib turmush sharoitiga erishishi va shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishi uchun muhim asosdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mehnat huquqlari qonuniy kafolatlangan va uni amalga oshirish uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratilgan.

Shu o'rinda bir necha xorijiy davlatlarning jumladan, Xitoy xalq Respublikasi(42-modda), Belarus Respublikasi(40,41-moddalar) va Yaponiya (27-modda) konstitutsiyalarida mehnat bilan bog'liq jihatlarini tahlilini amalga oshiradigan bo'lsak. Ushbu davlatlarining konstitutsiyalarida fuqarolarning bandligi va mehnat qilish bilan bog'liq huquqlarini alohida norma sifatida kiritib o'tilgan.⁷

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda fuqarolarning eng asosiy huquqlaridan doimiy xabardorligini ta'minlash maqsadida o'rta maktablarda "Konstitutsiyaviy bilim asoslari" va "Huquqshunoslik" fanlarini o'qitishni jadallashtirish lozim;

Mehnat huquqi va mehnatga oid qonunchilik bo'yicha o'qitishni umumiy tushunchalar bo'yicha bilimlarini mukammallashtirish ishlarini jadallashtirish va bu boradagi qonunchilikni yanada takomillashtirish lozim bo'ladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, Mamalakat farovonligini ta'minlash va yangilanishlar davrida avvalo inson huquqlarini himoya qilish hamda ularni ijtimoiy rag'batlantirish birlamchi vazifalardan sanaladi. Inson va fuqarolarning mehnat huquqlarini himoya qilish esa yuqorida keltirilgan maqsadlarimizga erishishning bir usutuni bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Normativ-huquqiy hujjatlar:

2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.

Ilmiy dissertatsiyalar:

4. Ismoilov Sh.A. "Ayrim toifadagi xodimlar mehnatini huquqiy tartibga solishning xususiyatlari" yuridik fanlar doktori (dsc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya ishi., 2020 y. 10 bet

⁷ O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. Stat.uz

⁸ Правовая библиотека legalns.com

Rasmiy elektron manbalar:

5. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. Stat.uz
6. Правовая библиотека legalns.com

Internet manzillari:

7. <https://lex.uz/>
8. <https://www.stat.uz/uz/>
9. <https://legalns.com/>